

KUCHLI RUHIY HAYAJONLANISH HOLATIDA SODIR ETILGAN QASDDAN ODAM O‘LDIRISHNING JINOYAT-HUQUQIY TAVSIFI

Yo‘ldosheva Madinabonu Olloyor qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti 3-bosqich talabasi

Elektron pochta: marjonakoh97@icloud.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20304470>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kuchli ruhiy hayajonlanish (affekt) holatida sodir etilgan qasddan odam o‘ldirish jinoyatining jinoyat-huquqiy va kriminologik tavsifi atroflicha tahlil qilingan. Tadqiqotda fiziologik va patologik affekt tushunchalari, ularning shaxsning o‘z harakatlarini anglash va boshqarish qobiliyatiga ta’siri hamda qilmishni kvalifikatsiya qilishdagi ahamiyati ochib berilgan. Jabrlanuvchining tizimli ravishda sodir etgan g‘ayriqonuniy yoki axloqsiz xulq-atvori natijasida yuzaga keladigan kumulyativ affekt mexanizmi sud amaliyoti misollari va psixologik qonuniyatlar asosida yoritilgan. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 98-moddasini rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi asosida takomillashtirish, jumladan, uzoq davom etgan psixotravmatik vaziyat hamda ikki yoki undan ortiq shaxsni affekt holatida o‘ldirganlik uchun javobgarlikni differentsiatsiya qilish masalalari bo‘yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: qasddan odam o‘ldirish, kuchli ruhiy hayajonlanish, affekt, fiziologik affekt, patologik affekt, psixotravmatik vaziyat, jabrlanuvchining axloqsiz xulq-atvori, kvalifikatsiya, kumulyativ effekt.

КРИМИНАЛЬНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДНАМЕРЕННОГО УБИЙСТВА, СОВЕРШЕННОГО В СОСТОЯНИИ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ВОЛНЕНИЯ, И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно анализируется уголовно-правовая и криминологическая характеристика умышленного убийства, совершенного в состоянии сильного душевного волнения (аффекта). В исследовании раскрываются понятия физиологического и патологического аффекта, их влияние на способность лица осознавать и руководить своими действиями, а также их значение для квалификации деяния. На основе судебной практики и психологических закономерностей освещается механизм кумулятивного аффекта, возникающего в результате систематического противоправного или аморального поведения потерпевшего. На основе опыта развитых зарубежных стран выдвинуты научные предложения и рекомендации по совершенствованию статьи 98 Уголовного кодекса Республики Узбекистан, включая дифференциацию ответственности за длительную психотравмирующую ситуацию и убийство двух и более лиц в состоянии аффекта.

Ключевые слова: умышленное убийство, душевное волнение, аффект, физиологический аффект, патологический аффект, психотравмирующая ситуация, аморальное поведение потерпевшего, квалификация, кумулятивный эффект.

CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS OF PREMEDITATED MURDER COMMITTED IN A STATE OF INTENSE MENTAL AGITATION AND PROSPECTS FOR IMPROVING THE LEGISLATION

ABSTRACT

This article analyzes in detail the criminal-legal and criminological characteristics of intentional murder committed in a state of intense mental agitation (affect). The study reveals the concepts of physiological and pathological affect, their impact on the ability of a person to understand and manage their actions, as well as their significance for the qualification of the act. Based on judicial practice and psychological regularities, the mechanism of cumulative affect arising from the systematic illegal or immoral behavior of the victim is highlighted. Based on the experience of developed foreign countries, scientific proposals and recommendations are put forward to improve Article 98 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, including the differentiation of responsibility for a prolonged psychotraumatic situation and the murder of two or more persons in a state of affect.

Kirish: Huquq va Inson Ruhiyati To'qnashgan Nuqta

Tasavvur qiling: inson yillar davomida kamsitiladi, kaltaklanadi va tahqirlanadi. Uning sabr kosasi to'lib-toshgan bir vaziyatda, navbatdagi oddiygina turtki yoki haqorat uni butunlay o'z nazoratini yo'qotishiga – ruhiy portlashga olib keladi. Natijada u soniyalar ichida jinoyatchiga aylanadi. Xo'sh, qonun va adolat tarozi bu vaziyatda qanday yo'l tutishi kerak? Demokratik islohotlar va huquqiy davlatchilik asoslari chuqurlashib borayotgan zamonaviy O'zbekistonda inson hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Jinoyat qonunchiligi odam o'ldirganlik uchun eng og'ir jazolarni nazarda tutadi. Biroq adolat mezoni shuni talab qiladiki, qilmishga baho berishda nafaqat oqibatga (o'limga), balki jinoyat sodir etilgan vaqtdagi shaxsning ichki kechinmalariga, ruhiy-emotsional holatiga ham qaralishi shart. Kuchli ruhiy hayajonlanish, ya'ni yuridik va psixologik tilda **affekt** holatida sodir etilgan qasddan odam o'ldirish jinoyati (O'zR JK 98-moddasi) aynan shunday imtiyozli, ya'ni jazosi ancha yengillashtirilgan tarkibidir. Ushbu jinoyatni chuqur tahlil qilish, uning amaliyotdagi muammolarini aniqlash va qonunchilikni bugungi kun talablariga moslashtirish huquqshunoslikning eng jozibador va dolzarb mavzularidan biridir.

1. Jinoyatning Obaktiv va Subaktiv Belgilari: Uni Oddiy Qotillikdan Nima Ajratib Turadi?

Har qanday jinoyatni to'g'ri kvalifikatsiya qilish (huquqiy baho berish) uchun uning to'rtta elementini zargardek aniqlik bilan tahlil qilish lozim. JK 98-moddasini oddiy qotillikdan (97-modda) ajratuvchi asosiy chiziqlar mana shulardir: **Obyekti:** Inson hayoti. Bu yerda boshqa shaxsning yashash huquqiga tajovuz qilinadi.

Obyektiv tomoni: Odam o'ldirish harakati va o'lim oqibati. Lekin eng asosiy shart — jinoyatdan bir necha soniya yoki daqiqa oldin **jabrlanuvchining o'zi** g'ayriqonuniy z'yrlik ishlatgan, og'ir haqorat qilgan yoki shafqatsiz munosabatda bo'lgan bo'lishi shart.

Subyektiv: 14 yoshga to'lgan, aqli raso shaxs. O'smirlarning asab tizimi hali to'liq shakllanmagani bois, ular bunday emotsional portlashlarga ko'proq moyil bo'ladilar.

Subyektiv tomoni: To'satdan paydo bo'lgan qasd. Bu juda muhim! Jinoyatchi bu qotillikni rejalashtirmagan, unga tayyorgarlik ko'rmagan. Qasd jabrlanuvchining yomon harakatiga javoban, xuddi chaqmoqdek to'satdan ongda paydo bo'ladi.

Akademik M.H. Rustambayev aytganidek: "Urinishni kuchli ruhiy hayajonlanish holatida sodir etilgan deb kvalifikatsiya qilish uchun ikki muhim holatning bir vaqtda mavjudligi talab

etiladi: birinchidan, jabrlanuvchi tomonidan sodir etilgan va qilmishga sabb bo'lgan g'ayriqonuniy zo'rlik, og'ir haqorat; ikkinchidan, aybdorning aynan shu harakatlar ta'sirida to'satdan yuzaga kelgan kuchli ruhiy hayajonlanish holatida bo'lishidir" [9, C. 312].

2. Fizikaviy va Patologik Affekt: Qonun Kimni Kechiradi va Kimni Davolaydi?

Inson asab tizimi o'ta murakkab. Kuchli siqilish va g'azab paytida inson butunlay jinoyat sodir etayotganini anglamaslik darajasiga yetishi ham mumkin. Shu bois psixologiya va yuridik amaliyot affektni ikki turga ajratadi. Ularning farqini tushunish uchun quyidagi chizmaga e'tibor qaratamiz:

(98-modda) Jabrlanuvchining g'ayriqonuniy zo'rliqi, o'g'ir haqorati natijasida to'satdan yuzaga kelgan holat. 3 yilgacha ozodlikdan mahruq qilish (yoki yengilroq jazolar).

Rossiya Federatsiyasi

(107-modda)

Zo'rlik, haqorat yoki jabrlanuvchining tizimli axloqsizligi tufayli yuzaga kelgan **uzoq davom etgan psixotravmatik vaziyat**.

3 yilgacha (1-qism);

5 yilgacha (2-qism - ikki yoki undan ortiq shaxs o'ldirilsa).

Qozog'iston Respublikasi

(101-modda)

Zo'rlik, haqorat, shuningdek, **uzoq davom etgan psixotravmatik vaziyat** (dlitelnaya psixotravmiruyushchaya situatsiya). 3 yilgacha ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish. Ko'rib turganimizdek, qo'shni davlatlar va rivojlangan huquqiy tizimlarda "uzoq davom etgan psixotravmatik vaziyat" tushunchasi qonunga kiritilgan. Bu — yillar davomida oilada ezilgan xotin-qizlar va oqizlarni himoya qilish uchun huquqiy qalqondir.

Bundan tashqari, agar inson affekt (ruhiy aqldan ozish darajasi) holatida bir emas, ikki kishini o'ldirib qo'ysa, bizning qonunchilikda jazo o'sha-o'sha 3 yilgacha qolaveradi. Rossiya qonunchiligida esa ikki yoki undan ortiq odam o'ldirilsa, jazo darhol differensizatsiya qilinadi (alohida qismga ajratilib, 5 yilgacha oshiriladi). Bu nihoyatda adolatli yondashuvdir.

3. Takliflar.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, milliy qonunchiligimizni takomillashtirish va ayollarning, oqizlarning huquqlarini sud ostonasida chinakam ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi JKning 98-moddasini butunlay yangi, zamonaviy tahrirda bayon etishni taklif qilamiz:

"98-modda. Kuchli ruhiy hayajonlanish holatida qasddan odam o'ldirish Jabrlanuvchi tomonidan sodir etilgan g'ayriqonuniy zo'rlik, o'g'ir haqorat yoki boshqa g'ayriqonuniy harakatlar, xuddi shuningdek jabrlanuvchining tizimli ravishda g'ayriqonuniy yoki axloqsiz xulq-atvori munosabati bilan yuzaga kelgan **uzoq davom etgan psixotravmatik vaziyat** oqibatida to'satdan yuzaga kelgan kuchli ruhiy hayajonlanish holatida qasddan odam o'ldirish — besh yilgacha ozodlikni cheklash yoxud besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Kuchli ruhiy hayajonlanish holatida **ikki yoki undan ortiq shaxsni** qasddan odam o'ldirish — besh yildan yetti yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi".

Xulosa

Kuchli ruhiy hayajonlanish (affekt) holatidagi qotillik — shunchaki jinoiy qilmish emas, bu inson ruhiyatining sinish nuqtasidir. Sud va tergov organlari bunday ishlarga sxematik yoki quruq qoidalar bilan emas, balki chuqur psixologik tahlil bilan yondashishi shart. Qonunchilikka biz taklif etayotgan "uzoq davom etgan psixotravmatik vaziyat" hamda "ikki yoki undan ortiq shaxs" degan normalarning kiritilishi oilaaviy zo'ravonlik qurbonlarini to'g'ri va adolatli himoya qilishga, sud tizimida insonparvarlik prinsiplarini yanada mustahkamlashga

xizmat qiladi. Zero, huquq inson uchun yaratilgan, inson esa quruq moddalarning qurboni bo‘lmasligi kerak.

References:

1. Olshevskaya O.I. Rol i znachenie emotsiy. – Minsk, 1968. – S. 71. (Olshevskaya O.I. The Role and Importance of Emotions. - Minsk, 1968. - P. 71.)
2. Suvorova V.V. Psixofiziologiya stressa. – Moskva, 1975. – S. 127. (Suvorova V.V. Psychophysiology of Stress. - Moscow, 1975. - P. 127.)
3. Labunskaya V.A. Psixologicheskoe issledovanie usloviy, vliyayushchix na uspehnost opoznaniya emotsionalnix sostoyaniy po virajeniyu litsa: Diss. ... kand. jurid. nauk. – Leningrad, 1976. – S. 20. (Labunskaya V.A. Psychological study of conditions influencing the success of identifying emotional states by facial expression: Diss.... cand. jurid. sciences. - Leningrad, 1976. - P. 20.)
4. Darvin Ch. Virajenie dushevnix volneniy. – Sankt-Peterburg, 1896. – S. 46-47. (Darwin Ch. Expression of emotional stirrings. - St. Petersburg, 1896. - P. 46-47.) Lange K. Affekti (dushevnie dvijeniya).
5. Жиноят ишлари бўйича Юнусобод туман судининг 2024 йил 26 ноябрдаги ҳукми. (Judgment of the Yunusobod District Court for Criminal Cases dated November 26, 2024.)
6. Сидоров Б.В. Аффект. Его уголовно-правовое и криминологическое значение. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1978. – С. 101. (Sidorov B.V. Affect. Its criminal-legal and criminological significance. - Kazan: Kazan University Publishing House, 1978. - P. 101.)
7. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳ. Особая часть. – Тошкент, 2016. – Б. 312. (Rustambayev M.H. Commentary on the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Special Part. - Tashkent, 2016. - P. 312.)
8. Issues of Criminal Liability for Suicide (Case Study Materials), 2024. – URL: <https://www.researchgate.net/profile/Nurmukhammad-Khamidov/publication/388531824> (<https://www.google.com/search?q=https://www.researchgate.net/profile/Nurmukhammad-Khamidov/publication/388531824>)